

TÜRKÇE VE DİL BİLGİSİ

SÖZCÜKTE VE SÖZ ÖBEKLERİNDE ANLAM-.....2

SÖZCÜKTE VE SÖZ ÖBEKLERİNDE ANLAM

SÖZCÜKTE ANLAM

- ⦿ Sözcük (kelime); bir dilde, belli bir anlamı ya da görevi olan en küçük ses birimidir.
- ⦿ Her sözcüğün bir anlamı olmakla birlikte, cümle içerisinde üstlendiği görevleri de vardır. Bu da sözcüklerin farklı anlam boyutlarını ortaya çıkarır.

ÇOK ANLAMLILIK

- ⦿ Sözcüklerin cümle içerisindeki kullanımlarına göre farklı anlamları ifade etmesidir. Yani bir sözcüğün birden fazla anlamda kullanılabilmesidir.

Gerçek (Temel) Anlam

- ⦿ Bir sözcüğün tek başına kullanıldığında zihinde uyandırdığı ilk anlamdır. Sözcüğün, sözlükte verilen ilk anlamıdır.
- » Sürekli soğuk su içtiğinden boğazı ağrıyordu. (Boynun ön bölümü ve bu bölümü oluşturan organlar)

Yan Anlam

- ⦿ Sözcüğün gerçek anlamına bağlı olarak kazandığı ve gerçek anlamla arasında benzerlik ilişkisi olan anlamıdır.
- » Testinin boğaz kısmı, diğer yerlerine göre dar olur. (Şişe, güğüm vb. kaplarda ağza yakın dar bölüm.)

Terim Anlam

- ⦿ Sözcüğün herhangi bir bilim, sanat, meslek dalıyla ilgili kazandığı anlamdır.
- » Çanakkale Boğaz'ı, dış güçlerin göz diktiği yerlerden biriydi. (İki kara arasındaki dar deniz - Coğrafya ile ilgili)
- » İzlediğimiz son oyunda kostüm ve dekor çok iyiydi. (Tiyatro ile ilgili)

Mecaz Anlam

- ⦿ Bir sözcüğün gerçek anlamından tamamen uzaklaşarak kazandığı yeni anlamdır.
- » Afet bölgelerinde binlerce boğaz gıda yardımı bekliyor. (Yiyeceği içeceği sağlanan kimse.)

Somut Anlam

- ⦿ Sözcüklerin beş duyu organından biriyle veya birkaçıyla algılanabilen kavram ya da varlıkları karşılayan anlamıdır.
- » Yemekten sonra genellikle sütlü tatlıları tercih ederim.
- » Papatyaların kokusu bahçeyi sarmıştı.

Soyut Anlam

- ⦿ Sözcüklerin beş duyu organından biriyle veya birkaçıyla algılanamayan; varlıkları akıl, inanç ve sezgilerle kabul gören kavram ya da varlıkları karşılayan anlamıdır.
- » Annesi ona nasıl da tatlı tatlı bakıyordu.
- » Dün gece gördüğü rüyayı yorumlatmak istiyordu.

SÖZCÜKLER ARASI ANLAM İLİŞKİSİ

- ⦿ Sözcüklerin eş anlamlı, eş sesli, karşıt anlamlı, yakın anlamlı, nitel veya nicel ya da genel veya özel anlamlı olması sözcükler arasında bir anlam ilişkisi olduğunu belirtir.

Eş Anlamlı (Anlamdaş) Sözcükler

- ⦿ Yazılışları ve okunuşları farklı, anlamları aynı olan sözcüklerdir.
- » ihtiyar - yaşlı
- » tabiat - doğa
- » cümle - tümce
- » misafir - konuk

Eş Sesli (Sesteş) Sözcükler

- ⦿ Yazılışları ve okunuşları aynı, anlamları farklı sözcüklerdir.
- » Neden kondun a bülbül kapımdaki asmaya (çardak üzerine yayılan üzüm-bitki)
Ben yârimden ayrılmam götürseler asmaya (asmak işi)

📌 NOT

- ✓ Düzeltme işareti (^) olan sözcüklerde sesteşlik ilişkisi yoktur.
- » kar → kâr, hala → hâla
- ✓ Sözcüklerin gerçek ve mecaz anlamları arasında sesteşlik ilişkisi kurulmaz.

Zıt (Karşıt) Anlamlı Sözcükler

⦿ Anlamca birbirinin karşıtı olan, çelişen sözcüklerdir.

» doğru - yanlış

» yavaş - hızlı

» üzgün - mutlu

» zor - kolay

📌 NOT

✓ Bir sözcüğün olumsuzu onun zıt anlamlısı değildir.

» gelmek → zıddı: gitmek

olumsuzu: gelmemek

Yakın Anlamlı Sözcükler

⦿ Cümledeki kullanımlarına göre kimi zaman aynı anlamları karşılayan ancak eş anlamlı sözcükler gibi birebir aynı anlama gelmeyen sözcüklerdir.

» ilerlerken - yürürken

» çabalamak - çalışmak

Nicel ve Nitel Anlamlı Sözcükler

⦿ Ölçülebilen değerleri ifade eden sözcükler nicel, ölçülemeyen bir değeri ifade eden sözcükler de nitel anlamlı sözcüklerdir.

» Acı yemekleri, üst rafa koydum.

nitel nicel

Genel ve Özel Anlamlı Sözcükler

⦿ Birbirlerine göre anlam kapsamı geniş olan sözcüklere genel anlamlı, anlam kapsamı daha dar olan sözcüklere de özel anlamlı sözcükler denir.

» canlı → bitki → çiçek → gül → kırmızı gül (genelden özele sıralama)

» harf → kelime → cümle → paragraf → metin (özelden genele sıralama)

SÖZCÜK ANLAMıyla İLGİLİ KAVRAMLAR

Ad Aktarması (Mecazımürsel)

⦿ Benzetme amacı taşımaksızın bir sözcüğün başka bir sözcük yerine kullanılmasıdır.

» Hatay geleceği için çok endişeleniyor. (Hatay'daki halk)

» İhsan Oktay Anar'ı bir solukta okuyorum. (İhsan Oktay Anar'ın kitapları)

Deyim Aktarması

⦿ Benzetme amacı güdülerek varlıklar ve kavramlar arasında ilişki kurma söz konusudur. Deyim aktarmasında ilişki kurulan varlıklardan birine ait bir özellik diğerine aktarılır.

⦿ Cümle içinde farklı yollarla yapılır:

» Ağlayan çınar yılların yorgunluğunu attı üzerinden. → İnsandan doğaya aktarım

» O tam bir yılandır, ne zaman ne yapacağı hiç belli olmaz! → Doğadan insana aktarım

» Araba o kadar hızlıydı ki fren yapmasaydı denize uçacaktı. → Doğadan doğaya aktarım

Benzetme

⦿ Kavramlar arasında anlam ilişkisi kurarak zayıf olanı, özellikleri bakımından daha güçlü olana benzetmektir.

» Harput Kalesi bir şahin gibi tepeden izliyor şehrimizi. (Harput Kalesi, şahine benzetilmiştir.)

Duyu Aktarımı

⦿ Bir duyuyla algılanabilen bir kavram ya da varlığın başka bir duyuya aktarılarak anlatılmasıdır.

- » Yumuşak bir bakışı vardı. (Görmeyele ilgili bakış, dokunma duyusuyla ilgili olan “yumuşak” sözcüğü ile anlatılmıştır.)
- » Her yeri keskin bir kızartma kokusu sarmıştı. (Koklama duyusuyla ilgili “kızartma kokusu”, dokunma duyusuyla ilgili olan “keskin” sözcüğü ile anlatılmıştır.)

Dolaylama

- ⦿ Bir sözcükle belirtilebilecek bir kavramın anlatıma çekicilik katmak için birden fazla sözcükle anlatılmasıdır.
- » Yedi tepeli şehirde deprem korkusu sarmıştı herkesi. (İstanbul)
- » Çukurova, beyaz altının ana vatanıdır diyebilir miyiz? (Pamuk)

Güzel Adlandırma

- ⦿ Söylendiğinde insan zihninde olumsuz çağrışımlar uyandıran bazı olay, durum, kavram ve varlıkları güzel biçimde ifade etmektir.
- » Kadın, işitme engelli çocuğa, filmde anlatılanları işaret diliyle anlatıyordu. (Sağır - İşitmeyen)
- » Ölüm meleği bir hafta boyunca enkazları terketmedi. (Azrail)

Yansıma Sözcükler

- ⦿ Doğadaki seslerin taklit edilmesiyle oluşan sözcüklerdir. Yansımaları ayırt ederken sözcüklerin sestten türeyip türemediklerine dikkat etmek gerekir.
 - » Geçenlerde taşındığımız yeni evimizin kapıları gıcırdıyordu.
 - » Köydeki evin karşısında bir çeşme vardı, çeşmenin suyu şırıl şırıl akıyordu.

SÖZ ÖBEKLERİ

- ⦿ Deyimler, atasözleri, ikilemeler, özdeyişler gibi kalıplaşmış ya da aralarında tamlama kuran, fiilimsilerle birbirine bağlanan kalıplaşmamış sözlere söz öbekleri denir.
- ⦿ Düzenlenen sınavların çoğunda söz öbeklerinin cümleye veya anlama kattığı anlam üzerinde durulur.

KALIPLAŞMIŞ SÖZ ÖBEKLERİ

Deyimler

⦿ Anlatımı etkili hâle getirmek için kullanılan ve en az iki sözcükten oluşan mecazlaşmış, kalıplaşmış söz öbekleridir.

- » arka çıkmak
- » kulak vermek
- » diş bilemek
- » kendini bulmak
- » burun kıvrırmak
- » iş çevirmek

⦿ Deyimler çoğunlukla mecaz anlamlıdır.

⦿ Gerçek anlamlı olanları da vardır.

⦿ Genellikle eylem bildirir. ("-mek/-mak" mastar ekiyle biter.)

⦿ Kişiye ve zamana göre çekimlenir.

⦿ Cümle hâlinde olanları da vardır.

Atasözleri

- ⦿ Uzun deneyim ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş, genellikle mecaz anlamlı olan ve söyleyeni belli olmayan kalıplaşmış söz öbekleridir.
 - » Duvarı nem, insanı gam yıkar.
 - » Rüzgâr eken fırtına biçer.
 - » Zahmetsiz rahmet olmaz.
 - » Aza kanaat etmeyen çoğu bulamaz.
- ⦿ Atasözleri genellikle mecaz anlamlıdır. Gerçek anlamda ya da hem gerçek hem de mecaz anlamda kullanılanları da vardır.
- ⦿ Aynı anlama gelen ya da yakın anlamlı olanları da vardır.
- ⦿ Kalıplaşmışlardır, sözcüklerinin yeri değiştirilemez ya da yerlerine eş anlamlıları kullanılamaz.
- ⦿ Deyimlere göre daha geniş bir anlam özelliğine sahiptir.

İkilemeler

⦿ Çeşitli anlam ilgileri kurmak, anlamı güzelleştirmek ve pekiştirmek için oluşturulan söz öbekleridir. Eş, yakın, zıt anlamlı sözcükler; aynı sözcükler; yansıma sözcükler; biri anlamlı diğeri anlamsız sözcükler bir araya getirilerek oluşturulur. "m", isim durum ekleri ve iyelik ekiyle yapılanları da vardır.

- » kapı mapı
- » başa baş
- » elden ele
- » akın akın
- » allak bullak
- » soy sop

📌 NOT

✓ İkilemeleri oluşturan kelimeler her zaman ayrı yazılır.

Özdeyişler (Vecizeler)

- ⦿ Bir düşünceyi kısa ve özlü bir şekilde anlatan, bir veya birkaç cümleden oluşan; atasözleri gibi yaşanan olaylardan, gözlemlerden ders çıkarmaya dayanan ve söyleyeni belli olan sözlere özdeyiş (vecize) denir.
- » Aşk, öyle engin bir denizdir ki ne başlangıcı ne de sonu vardır. (Mevlana)
- » Hepimiz kahkahalarımızı göz yaşlarımızla ödüyoruz. (Peyami Safa)
- » Eğri cetvelden doğru çizgi çıkmaz. (Hz. Ali)

KALIPLAŞMAMIŞ SÖZ ÖBEKLERİ (SÖZ YORUMU)

- ⦿ Edatlar, bağlaçlar, tamlamalar, fiilimsilerle oluşturulan ve genellikle mecaz anlamlı olacak şekilde cümle içinde kullanılan söz öbekleridir.
- ⦿ Cümle içerisindeki kullanımlarına göre şekillenir ve anlamlandırılır.
- » O sokağı kalemine taşımış olan nadir yazarlardandı. Bunu yaparken takınmış olduğu kuralsızlık tavrı, onu diğerlerinden bir iki adım öne taşımaktaydı. (Altı çizili söz öbeği, yazarın “sıradan yaşamları konu alan biri” olduğunu ifade etmektedir.)

- » Sanatçının çevresinden ve kendinden el etek çekip hayal derinliklerine kapıldığı fil dişi kule devri geçti artık. (Cümlede “fil dişi kule devri” ifadesi ile “kendini toplumdan soyutlayan insanın, kendi içinde oluşturduğu dünya dönemi” ifade edilmek istenmiştir.)

CÜMLEYE SÖZCÜK / SÖZ ÖBEĞİ YERLEŞTİRME

- ⦿ Bir duyguyu veya bir düşünceyi ifade eden cümleler oluşturulurken sözcüklerin bir araya gelirken oluşturdukları anlam bağları söz konusudur.
- ⦿ Bu anlam bağlarının ve dil bilgisi kurallarının dikkate alınmasıyla da anlamlı ve kurallı cümleler oluşturulur.
- ⦿ Sözcükler ya da söz öbekleriyle tamamlanması istenen soru kalıplarında da bizden tam olarak istenen budur: anlam bağlarına ve dil bilgisi kurallarına göre cümleyi tamamlamamız.

Aşağıda boş bırakılan yerlere getirilmesi gereken ifadeler parantez içinde verilmiştir.

- » Âdeta bir açık hava müzesi görünümünde olan Çorum yöresi, 1830’lu yıllardan itibaren Avrupalı gezginlerin ve birçok bilim insanının ----- haline gelmiştir. → (ilgi odağı)

- » Yazar, “Kayıp Kitaplar Kitabı” adlı yapıtında tarih boyunca yakılmış, kaybedilmiş, ----- ya da yazarının ölümüyle yarım kalmış, asla sahip olamayacağımız kitapları ortaya çıkarıp tanıtmaya çalışıyor. → (bitirilmeden bırakılmış)
- » Genç şairler şiirin ----- sanırlar, yaşlı şairlerse kendileriyle bittiğini. → (kendileriyle başladığını)
- ⦿ Cümlede boş bırakılan yerlere gelecek ifadelerin sorulduğu sorularda, bir cümlede sözcükler ya da söz öbekleri çıkarılıp seçenekler oluşturulur. Bizden boşluğa / boşluklara gelmesi gereken seçeneği bulmamız istenir. Bu durumda dil bilgisi kurallarına dikkat etmeli ve cümlede verilen sözcüklerden de yola çıkarak seçeneklerden anlam bakımından boşluğa en uygun olan ifadeyi bulmalıyız.